

از گوتنبرگ تا گوگل

در این دوران، درباره ماهیت این رسانه و فرایند انتقال اطلاعات از طریق آن، نگرانی چندانی وجود نداشت و همواره از کتاب به عنوان ابزار و رسانه‌ای قابل اعتماد یاد شده است.

اما با ورود به قرن بیستم و با پیدایش رسانه‌های جدید اطلاعاتی و به‌خصوص شبکه جهانی اینترنت، نگرانی‌هایی درباره سرنوشت آثار چاپی، انتقال درست اندیشه‌ها و اطلاعات پدید آمده است. این نگرانی‌ها به دلایل گوناگونی چون گستردگی و تنوع منابع اطلاعاتی، سادگی فرایند نگارش و چاپ، تبادل سریع اطلاعات و نوعی شتابزدگی و بی‌مبالاتی در نوشتن به وجود آمده‌اند. در حال حاضر هر فردی که به اینترنت دسترسی داشته باشد می‌تواند به راحتی هر آنچه را که می‌خواهد نوشته و انتشار دهد. پیامد چنین وضعی افت کیفی محتوای متون، انتقال نادرست اطلاعات و در نتیجه ایجاد نوعی آشفتگی در عرصه تبادل اطلاعات علمی، ادبی و فرهنگی است. چنین شرایطی نه تنها برای آثار جدید، بلکه برای آثار قدیمی که به شکل جدید ارائه می‌شوند نیز وجود دارد. در سال‌های اخیر تلاش شده تا بسیاری از آثار ادبی، فلسفی و تاریخی کلاسیک غرب، که از سده‌های پیش وجود داشته‌اند، در قالب الکترونیکی عرضه شوند؛ نمونه عالی این تلاش‌ها را می‌توان در پروژه گوتنبرگ^۱ مشاهده کرد. چنین تلاش‌هایی هر چند فواید فراوانی را به همراه دارند، اما ارتباط سازنده بین متن و خواننده و ماهیت ویژه آثار چاپی را دستخوش دگرگونی می‌سازند.

پیتر شیلینبرگ^۲ از اساتید زبان انگلیسی دانشگاه تگزاس شمالی، از جمله افرادی است که شرایط پیش‌گفته را بر نتاییده و در کتاب خود با عنوان «از گوتنبرگ تا گوگل: بازنمون الکترونیکی آثار ادبی» لب به انتقاد گشوده است. وی همان‌گونه که در مقدمه کتاب آورده است بیشتر بر مشکلات و ظرفیت‌های بازنمایی الکترونیکی دانش مکتوب در حوزه ادبیات تاکید کرده

■ Shillingsburg, Peter L. From Gutenberg to Google: Electronic Representations of Literary Texts, CAMBRIDGE UNIVERSITY PRESS, 2006. 222 p. ISBN: 0-521-68347-5

در قرن پانزدهم میلادی با پیدایش صنعت چاپ تحولی عظیم در حوزه ارتباطات علمی و فرهنگی روی داد که پیامد آن انقلاب صنعتی، گسترش مراکز آموزشی و پژوهشی و رشد و تبادل اندیشه‌های جدید بود. در حقیقت همان‌طور که بسیاری از صاحب‌نظران اذعان داشته‌اند صنعت چاپ تاثیری شگرف بر تمدن بشری گذاشته است؛ تاثیری که با پیدایش خط همسان انگاشته می‌شود. کتاب گوتنبرگ با ظاهری متفاوت از نسل‌های پیشین خود، دارای قابلیت‌ها و ویژگی‌هایی است که می‌توان به ثبات، زیبایی و دوام آن اشاره کرد. به دلیل همین ویژگی‌ها بسیاری از آثار ارزشمند علمی، هنری و فرهنگی در قالب کتاب، برای چندین قرن از نسلی به نسلی دیگر انتقال یافته و حفظ شده است.

● حمید کشاورز^۱

کارشناس ارشد علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی سازمان اسناد و کتابخانه ملی

عصر چاپ، دوران
طلایی خود را پشت
سر گذاشته و به زودی
جای خود را به عصر
متون الکترونیکی
خواهد داد

شبکه جهانی وب همان نقشی را برای
همگانی کردن اطلاعات ایفا کرده است
که گوتنبرگ برای همگانی کردن کتاب.
نویسنده گوگل را نماد دروازه اطلاعات
موجود در وب دانسته و از آن در عنوان
کتاب سود جسته است

پشت سر گذاشته و به زودی جای خود را به عصر متون
الکترونیکی خواهد داد (ص. ۲).

اما نویسنده چرا از «گوگل» در عنوان کتاب استفاده
کرده است، در حالیکه به اعتراف خودش می‌توانست از نام
فردی مانند «بیل گیتز» برای سازگاری با نام گوتنبرگ
استفاده کند. وی بر این باور است که شبکه جهانی وب
همان نقشی را برای همگانی کردن اطلاعات ایفا کرده
است که گوتنبرگ برای همگانی کردن کتاب. نویسنده
گوگل را نماد دروازه اطلاعات موجود در وب دانسته
و از آن در عنوان کتاب سود جسته است. به عبارتی
دیگر در این کتاب گوگل نه به عنوان یک فناوری یا
شرکت تجاری بلکه به عنوان نمادی از شیوه‌های نوین
دسترسی به اطلاعات مطرح شده است. گوگل به دلیل
دارا بودن ویژگی‌های منحصر به فرد در ارائه اطلاعات
بدون محدودیت و شیوه کسب درآمد از طریق ارائه نتایج
جستجو دارای هویتی ممتاز نه تنها در مقایسه با دیگر
موتورهای جستجو، بلکه در مقایسه با صنعت انتشار و
بازاریابی کتاب است.

نویسنده معتقد است، بازنمایی آثار ادبی چاپی

است، هر چند اعتقاد دارد که شرایط مشابهی بر دیگر
حوزه‌های دانشی نظیر موسیقی، فلسفه، تاریخ، حقوق و
مذهب حاکم است. در حقیقت کتاب شیلینبرگ را می‌توان
تلاشی برای ابراز نگرانی از چگونگی ارائه دانش مکتوب
به صورت الکترونیکی، در حوزه‌های علمی و به ویژه علوم
انسانی در نظر گرفت. وی انگیزه نگارش کتاب را حاصل
مشاهده اولین کتاب چاپی در موزه گوتنبرگ و مقایسه
آن با منابع اطلاعاتی جدید می‌داند. شیلینبرگ در مقدمه
کتاب این پرسش را مطرح کرده که آیا پس از پانصد
سال، فردی که به مشاهده اولین کتاب الکترونیکی
در یک موزه می‌پردازد، ویژگی‌های اولین کتاب چاپی
یعنی زیبایی و دوام آن را در ذهن خود خواهد داشت؟
هر چند اهداف اصلی گوتنبرگ از اختراع چاپ، خلق
این ویژگی‌ها نبوده است. نویسنده در جواب این پرسش
با دیده تردید به منابع الکترونیکی نگریسته است و آنها
را بیشتر شبیه ابزارهای پیام‌رسانی با عمر کوتاه تلقی
کرده و معتقد است این منابع از حفظ پایدار و شایسته
متون ادبی ناتوان هستند. در ادامه به این حقیقت نیز
اعتراف کرده است که عصر چاپ، دوران طلایی خود را

وی معتقد است که با ارائه آثار ادبی به صورت الکترونیکی، به خاطر پیامدهای منفی ناشی از شتابزدگی و بی‌مبالاتی، از ارزش کیفی و پژوهشی آثار ادبی کاسته شده و اصول نگارش مطلوب به دست فراموشی سپرده خواهد شد

به صورت الکترونیکی، تلقی ما از ماهیت متون^۶ را به طرز چشمگیری تغییر خواهد داد. وی ضمن تأکید بر تغییر ماهیت متون، تاثیراتی که این تغییر ماهوی بر نویسندگان و خوانندگان دارد را از یاد نبرده و هر یک از آنان را یک ضلع مثلث فرض کرده است. به بیانی دیگر وی مثلث «متن - خواننده - نویسنده» را شکل دهنده ماهیت متون می‌داند و بر این باور است که فناوری‌های جدید نه تنها متون بلکه نویسندگان و خوانندگان و رفتار آنان را نیز تحت تاثیر قرار خواهد داد. کتاب حاضر که برنده جایزه ریچارد فینرمان^۷ از انجمن متن‌پژوهی^۸ است را می‌توان ادامه دو کتاب دیگر نویسنده (۱۹۹۶، ۱۹۹۷) دانست که هر سه درباره ماهیت متون ادبی به نگارش درآمده است. کتاب با دو فصل مقدماتی شروع می‌شود. در فصل اول به ماهیت کتاب و متن در قرن بیست و یکم پرداخته شده و در حقیقت رسالتی که رسانه‌های چاپی در گردآوری، نگهداری و انتقال متون ادبی در عصر رسانه‌های الکترونیکی بر عهده دارند، بازگو شده است. در فصل دوم استانداردهای مناسب برای انجام رسالت پیش‌گفته در شکل الکترونیکی ارائه شده است. فصل سوم که بیشتر باورهای نویسنده در آن گنجانده شده است به ارائه نظریه رفتار نوشتاری^۹ - ارائه شده از سوی نویسنده کتاب - اختصاص یافته است. این نظریه تحلیلی از ویژگی‌های آثار مکتوب است که آن‌ها را از آثار شفاهی متمایز ساخته و عناصر برخاسته از این شرایط برای ورود به محیط الکترونیک را مورد شناسایی قرار می‌دهد. این نظریه آمیزه‌ای از نگرش‌ها و راهبردهای سنتی فهم آثار نوشتاری است که در رشته‌های مختلف مورد بحث قرار گرفته‌اند. نویسنده با این نظریه تلاش تلاش می‌کند، نشان دهد چگونه نگرش‌های مختلف به کارکرد زبان نوشتاری، می‌توانند بر نوع تعامل خواننده با متن تاثیر بگذارد. نویسنده معتقد

است که نظریه‌اش تنها در صورتی توجیه‌پذیر است که با انتقال متون از قالب چاپی به الکترونیکی، تغییرات فراوانی در ماهیت متن و رفتار خوانندگان و نویسندگان پدید آید. در واقع اگر انتقال متون از رسانه‌ای به رسانه دیگر بدون تغییرات چشمگیر بود، ارائه چنین نظریه‌ای موجه نمی‌نمود.

فصل چهارم از دو بخش تشکیل شده است. در بخش اول یک بحث مفهومی در ارتباط با محیط الکترونیکی - یا آنچه نویسنده سایت‌های دانش^{۱۰} خوانده است - ارائه می‌شود. در بخش بعدی به راهبردهای عملی بکارگیری مباحث مفهومی مطرح در بخش اول، اختصاص داده است.

فصل پنجم کتاب، به مطالعه آثاری اختصاص یافته که قابلیت ارائه به شکل الکترونیکی را دارا هستند. نویسنده با نگاهی ویژه به ادبیات دوره ویکتوریا^{۱۱}، چالش‌های موجود در انتقال و نگهداری متن و تصاویر موجود در آثار این دوره به صورت الکترونیکی را بر شمرده است.

فصل ششم به گونه‌ای انتقادی جایگاه نامتعارف نسخه‌های الکترونیکی و باورهای نادرست در تلاش‌های نخستین برای انتقال متون چاپی به الکترونیکی را مورد بحث قرار داده و تلاش‌های پژوهشی مسؤولانه و ارزشمند اخیر را، مورد تمجید قرار می‌دهد.

در فصل هفتم مسائل ناشی از این حقیقت که نظریه رفتار نوشتاری از یکپارچگی لازم برخوردار نبوده و پژوهشگران مختلف دارای دیدگاه‌های متفاوتی نسبت به آثار نوشتاری هستند، مورد بحث قرار گرفته است.

فصل هشتم یک بررسی واقع‌گرایانه از اشتیاق الکترونیکی^{۱۲} است. این فصل امیدهای ناروا، اهداف و خواسته‌های غیر واقعی از نسخه‌های الکترونیکی را مطرح می‌کند.

در فصل نهم به تفاوت بین مدارک فیزیکی و آثار

هنری ارائه شده در این قالب پرداخته و بحث می‌شود که آیا این آثار نوعی متون مکتوب به شمار می‌روند یا نوعی متن زیبایی‌شناختی؟

فصل دهم و پایانی کتاب تحلیلی شبه فلسفی از کل تلاشی است که باید برای طرح نظریه رفتار نوشتاری و ایجاد زیرساخت لازم برای نسخه‌های الکترونیک صورت پذیرد. در پایان کتاب فهرست منابع و نمایه وجود دارد.

در تحلیلی کلی مطالب کتاب می‌توان گفت، هر چند نگرانی‌های مشابه از گسترش افسارگسیخته منابع موجود در وب بدون اعمال کنترل مرکزی در سال‌های اخیر از سوی متخصصان و کارشناسان ابراز شده، اما نویسنده کتاب حاضر این نگرانی را از دیدگاهی متفاوت و جدید بیان کرده است. بیشتر نگرانی وی به سرنوشت آثار ادبی منتشر شده به صورت الکترونیک، مربوط می‌شود. وی معتقد است که با ارائه آثار ادبی به صورت الکترونیکی، به خاطر پیامدهای منفی ناشی از شتابزدگی و بی‌مبالاتی، از ارزش کیفی و پژوهشی آثار ادبی کاسته شده و اصول نگارش مطلوب به دست فراموشی سپرده خواهد شد.

پی‌نوشت‌ها:

1. keshavarzsina@gmail.com
2. Available at: <http://www.gutenberg.org>
3. Peter L. Shillingsburg
4. Short-lived messaging
5. Bill Gates
6. Textuality
7. Richard Finneran
8. Society of Textual Scholarship
9. Script act theory
10. Knowledge sites
11. Victoria fiction
12. Electronic enthusiasm

مآخذ:

1. Shillingsburg Peter (1996). Scholarly Editing in the Computer Age: Theory and Practice. 3rd edition. Ann Arbor: University of Michigan Press.
2. Shillingsburg, Peter (1997). Resisting Texts: Authority and Submission in Constructions of Meaning. Ann Arbor: University of Michigan Press.

با نگاهی واقع‌بینانه به ویژگی‌های محیط وب باید این حقیقت را مطرح ساخت که پدید آمدن چنین شرایطی غیرقابل اجتناب بوده و نه تنها در حوزه علوم انسانی بلکه در بسیاری از حوزه‌های علمی دیگر نیز وجود خواهد داشت. آنچه مسلم است در دنیای کنونی از سویی همه ناگزیر از استفاده وب به عنوان یک فناوری بسیار پیشرفته و کارآمد هستند، ولی از سوی دیگر پایبندی به اصول کیفی مربوط به نمایش، ارائه و انتقال اطلاعات به صورت الکترونیکی، بدون وجود سازوکارهای کنترلی مناسب امری دور از دسترس به نظر می‌رسد.

نویسنده کتاب حاضر، تمام این موارد را مد نظر داشته، ولی سکوت را جایز ندانسته و با تدوین این کتاب